

Veres Valér: Pénz vagy tudás?

A kolozsvári román és magyar egyetemisták társadalmi háttere és az értelmiségi utánpótlás sajátosságai

Ebben a tanulmányban a kolozsvári egyetem központban tanuló fiatalok családi hátterét és anyagi helyzetét vizsgáljuk, valamint azt, hogy az értelmiségi utánpótlás terén milyen esélyeik vannak az alacsonyabb társadalmi származású fiataloknak¹.

Az elemzés fontosságát talán az adja, hogy az alakulóban levő új romániai társadalom szerkezetét eddig érdemben még nem kutatták. Nyilvánvaló, hogy a volt román államszocializmus elszegényedett társadalmán belül aligha beszélhetünk a Nyugat-Európában kidolgozott modellek szerint való rétegződésről. De ez 1989 decemberi események óta eltelt néhány éves reformfolyamat létrehozott valamiféle differenciálódást a társadalmon belül, ezért elfogadjuk azt a hipotézist, hogy van releváns társadalmi rétegződés, amely értelmezhető osztályfogalmakban is.

A kutatásról és a mintavételről

A budapesti Oktatókutató Intézet Ifjúságkutató Csoportja, az Ifjú Szociológusok Társasága, valamint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológia tanszéke és a Max Weber Szociológiai Szakkollégium 1997 május-júniusában átfogó tanulói vizsgálatot végzett Kolozsváron, illetve Székelyudvarhelyen, Erdély kiemelkedő oktatási központjaiban (témavezető: Gábor Kálmán). A kérdőíves felmérés során Kolozsvárott 158 magyar és 210 román nyolcadikos tanulót, 211 magyar és 359 román középiskolást, illetve 255 magyar és 239 román nemzetiségű egyetemi hallgatót, Udvarhelyen pedig 139 magyar általános iskolást és 406 középiskolást kérdeztünk meg. A megkérdezett személyeket a rétegzett mintavétel módszerével választottuk ki.

Kutatásunk részletesen feltérképezi a kérdezett fiatalok családi hátterét, különös tekintettel a piacgazdaság kiépülése révén ezekben végbement változásokra, valamint a román és magyar, illetve a kolozsvári és udvarhelyi magyar fiatalok családi háttereiben észlelhető különbségekre. Vizsgálatunk számba veszi a szülők foglalkozását, területi mobilitását és anyagi-vagyoni helyzetét.

Elméleti szempontok

Egy társadalom rétegződési rendszerének feltárása mindig valamely elméleti keret, értelmezési rendszer függvényében végezhető el. Ebben a tanulmányban P. Bourdieu kortárs francia szociológus bővített tőke és rétegződési elméletéből indulunk ki. Eszerint a társadalom különböző rétegeinek reprodukciója — azaz saját újratermelődése — ezen csoportok közötti érdek- és konkurenciaharcban történik. E harc eszközei a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkék. A kulturális tőke a történelem folyamán felhalmozott kulturális javakhoz való hozzáférhetőséget jelenti, a társadalmi (politikai) tőke pedig azokat az esélyeket, melyek által a társadalmi kapcsolatban más csoportokat tudunk mozgósítani a saját cselekvési céljainkhoz. A gazdasági tőke értelemszerűen a személy rendelkezésére álló anyagi javakat jelenti. A különböző tőkeformák bizonyos határok

között kölcsönösen konvertálhatók. Az érthetőség és adaptálhatóság kedvéért Bourdieu egy egyszerűsített sémát vezet be a társadalmi struktúra rögzítésére. Osztályfogalmakba csoportosítja a különböző foglalkozási kategóriákat, melyek a gazdasági és kulturális tőkék különböző volumenjeivel jellemző módon rendelkeznek.

J. Zinnecker az ifjúság osztályspecifikus reprodukcióját vizsgálva Bourdieu nyomán a különböző foglalkozáskategóriákat az alábbi nagyobb rétegekbe csoportosítja:

-	Gazdasági tőke	+
+	Kulturális tőke	-
A. polgári értelmiség		B. burzsoázia
C. kispolgári értelmiség		D. (gazdasági) kispolgárság
E. tőkeszegény bérből élők		D. (gazdasági) kispolgárság

A fenti sémában a két fő tőkeforma előfordulásának mértéke a + jel irányában nagyobb, a - jel irányában kisebb mértékű. Ennek megfelelően a táblázat bal felén levő rétegeket kulturális osztályfrakcióknak, a jobb oldalon levőket gazdasági osztályfrakcióknak nevezzük.

Azt a döntésünket, miszerint az egyén réteghelyzetének a meghatározását nagymértékben a foglalkozásra alapozzuk, két tényre építettük.

Egyrészt Magyarországon Andorka Rudolf (1997) szerint az egyik leginkább bevált eljárás rétegződési modellépítésre a családfő foglalkozásán alapul, másrészt Duncan (Cherkaou, 1992. 127.) amerikai vizsgálatok alapján megállapította, hogy a foglalkozási hierarchia magába foglalja az iskolázottsági szintek hierarchiáját is az aktív amerikai férfiak esetében, és feltételezzük, hogy ez nálunk is hasonlóképpen alakul.

Az R. Erikson és J. Goldhorpe (1992) által kidolgozott modell ugyancsak foglalkozáskategóriákra épül, de számol azzal a nehézséggel, hogy problematikus a vállalkozókat egy mintában azonosítani.

A másik vizsgálandó problémakörünk az iskola szerepe az értelmiségi réteg újratermelődésében, és ezen belül az alacsonyabb társadalmi származású fiatalok továbbtanulási esélyeinek összehasonlítása a román és magyar fiatalok esetében. Ennek a témának az egyik része az iskolai szelekció méltányossága. T. Rotariu kolozsvári szociológus megállapítja: az iskolai szelekciót² gyakran kizárólag pedagógiai jellegűnek állítják be, valójában tudjuk, hogy a szelekció nagymértékben társadalmi természetű, mivel 1) ugyanazon iskolai teljesítmény mellett lényeges különbségek figyelhetők meg az oktatási rendszer következő szintjére való bejutás tekintetében, más társadalmi tényezők függvényében, elsősorban társadalmi származás szerint; 2) az iskolai teljesítmény szintje függ a diák társadalmi származásától (Rotariu—Iluț 1996. 122.).

Andorka Rudolf szerint az iskola minden más mobilitási lehetőség jelentőségét háttérbe szorítja. Habár C.A. Anderson (1961. 560—570.) ezt kétségbe vonja, ennek ellenére — az útelemzési vizsgálatokat is figyelembe véve — a család társadalmi helyzete elsősorban

úgy fejti ki hatásait, hogy elősegíti vagy akadályozza magasabb iskolai végzettség elérését, de az iskolai végzettségtől független befolyása viszonylag csekély (Andorka 1982).

P.Bourdieu kiemeli, hogy az iskolai egyenlőtlenségek újratermelődése a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének fő eszköze, különösen a kulturális osztályfrakciók esetében. Az iskolában megkövetelt kultúra megegyezik a privilegizált osztályok kultúrájával, azt honorálja. Egyes tantárgyak, mint az irodalom (francia), fizika, matematika tehetséget igényelnek, valójában a nagy kulturális tőkével rendelkező családok gyermekeinek van lehetőségük kitűnni, míg más tantárgyaknál, amelyek sok szorgalmat igényelnek, a teljesítményt lenézik, "magolónak" tekintik az abban kiemelkedőket. Ugyanakkor bizonyos diplomák megszerzésével — mint a jogi, közgazdasági, irodalmi — könnyebb bekerülni a felső osztályokba, ezért az egyes egyetemi szakokra való bekerülés esélye különbözik az alacsonyabb társadalmi származású fiatalok számára (Bourdieu, 1978.).

Empirikus megközelítés

A legtöbb volt szocialista országhoz hasonlóan a szülők társadalmi helyét nálunk is két tényező határozza meg: a hatalmi pozíció és a kulturális javakkal való ellátottság, másképpen kifejezve a hatalmi-politikai és kulturális tőke. Lényegében ezeket a tényezőket emeltük ki, amikor a foglalkozási kategóriák kialakításakor a magyarországi Foglalkozások Egységes Országos Rendszerét (FEOR) vettük alapul. A mi esetünkben a társadalmi rétegzési struktúrát a családfő, itt az egyetemista apja foglalkozásának különböző dimenziói alapján alakítottuk ki.³

Az elemzésben a hangsúlyt az értelmiségi elitbe jutás esélyére, az egyetemisták társadalmi háttérének elemzésére helyezzük. Összehasonlításképpen használhatjuk a középiskolások származási háttérét, amelyeknek sajátosságai a középosztályi reprodukció szempontjából lényegesek, és a nyolcadikosok háttérét, akik a korosztályi behatárolódást figyelembe véve alapvető társadalmi foglalkozási struktúrát tárnak elénk.

Az egyetemistáknál az apák foglalkozáskategóriáinak megoszlása alapján az alábbi megállapítások szűrhetők le:

- 1) a román egyetemista szülők körében 1% körül vannak a fegyveres erők alkalmazottai (tisztek), a magyarok esetében ez a foglalkozási kategória hiányzik;
- 2) a román szülők között valamivel több felső vezető beosztású van, és ez is az alapsokasági megoszlási arány;
- 3) a felsőfokú végzettség alapján alkalmazott szülők aránya közel 40% mindkét nemzetiség esetében, míg az alapsokasági arány 12—14% körül mozog, a más értelmiségi jellegű foglalkozások esetében a román apák aránya nagyban meghaladja a magyarokét (17%, ill. 19%);

4) az ipari és építőipari foglalkozásúaknál a magyar apák messze felülreprezentáltak a románokhoz képest (több mint négyszeres arányban); a gépkezelők, autóvezetők esetében a románok kétszer annyian vannak, mint a magyarok, de összességben a magyar apák 37%-a, a románok 20%-a szakmunkás.

Következésképpen a román lakosságnál a társadalmi mobilitás lehetősége lényegesen kisebb az egyetemre jutáson keresztül, mint a magyarok esetében. A jelenség okát a romániai magyar középiskola-rendszer szelekciós sajátosságaiban kell keresnünk. Kolozsvári háttéradatakból kimutatható, hogy az általános iskolások száma és a középiskola első évében levő diákok száma között nincs lényeges eltérés sem a magyarok, sem a románok körében, a román osztályokban viszont lényegesen nagyobb arányban felvételiznek vidékről származók, így a továbbtanulási esély a városi magyarok esetén kedvezőbb (ami azt jelenti, hogy a falusiak számára kedvezőtlenebb, de ebben a vizsgálatban ezzel nem foglalkoztunk).

Ugyanakkor a szakoktatásban alig van magyar nyelvű tagozat.

Az egyetemre jutásnál már nem működik ez a szelekciós elv: a románokhoz képest a magyar tagozatok aránya nem felülreprezentált, de a potenciális egyetemisták társadalmi háttere a fentiek értelmében már alapvetően jobb mobilitási esélyeket biztosít a magyar diákok számára, mint amilyen a románok számára megadatik.

Ez nem jelenti azt, hogy a felsőfokú végzettségűek között a magyarok aránya nagyobb lenne a románokénál az alapsokasági arányhoz képest, sőt ez éppen fordítva van mind a szülők, mind a mai egyetemisták esetében, csupán a magyar lakosság körében relative jobb a mobilitási esélyek aránya a középiskolás szintig. Ráadásul ennek az ára a magyar nyelvű középiskolai oktatás színvonalának viszonylagos csökkenésében realizálódik. Íme, a fizikai munkás apák aránya a középiskolások és általános iskolások esetében:

%-ban	Kolozsvár — román	Kolozsvár — magyar	Székelyudv. — magyar
középiskolás	41	53,6	66
ált. iskolás	54,5	62	64

Általános tendencia: minél fiatalabbak a szülők (apák), annál nagyobb arányban dolgoznak a magán- és a nonprofit szférában. Nem helytálló az a hipotézis, hogy a románok inkább az állami, a magyarok inkább a magánszférában dolgoznak.

A továbbiakban megpróbáltam felépíteni egy rétegződési sémát — az apa foglalkozásából kiindulva. Feltételeztem, hogy a foglalkozás implicite magában foglal, illetve kifejez kulturális tőkevolument is. Duncan amerikai vizsgálatok alapján kimutatta, hogy az iskolázottsági szint hierarchiája nagymértékben követi a foglalkozási presztízshierarchiát (M. Cherkaoui 1992. 127.).

Első lépésként egy szűkített rétegszerű csoportosítást végeztem, és az alábbi kategóriák jöttek létre:

- 1) felső vezetők, tiszték, fegyveres erők alkalmazottai, rendőrök;
- 2) középszintű szellemi jellegű, főleg felsőfokú végzettségű alkalmazottak;
- 3) alacsonyabb beosztású szellemi tevékenységű alkalmazottak; szolgáltatókban dolgozók;
- 4) fizikai dolgozók: szakmunkás, mezőgazdasági dolgozó;
- 5) inaktív: nyugdíjas, munkanélküli, háztartásbeli.

A fegyveres erők, a titkosrendőrség alacsonyabb beosztású alkalmazottait is az első a kategóriába soroltuk, mert Romániában ezen intézmények dolgozóinak a bourdieui értelemben vett kapcsolati tőkéje szintén jelentős. Ez a kategória ennek ellenére inkább a goldhorpe-i legfelső rétegnek felel meg. Az empirikus reprezentativitás érdekében a polgári és kispolgári értelmiségnek megfelelő kategóriákat is összevontam (2), ugyanis az igazi polgári értelmiségiek aránya nagyon alacsony egy ekkora mintában, különösen a romániai magyarok esetében, viszont a goldhorpe-i modell szerint ez egészen jól közelíti a középvezetők és szellemi szakmákban dolgozók kategóriáját. A fizikai dolgozók kategóriájába a mezőgazdasági munkásokat is bevontam az ipari munkásokkal együtt, mivel az egyetemisták szülei között nagyon kevesen vannak ilyenek.

Habár a goldhorpe-i modellben a vállalkozók felső vezetőktől való szétválasztása nem történik meg, ezt fontosnak találom, mivel a piaci jellegű gazdasági rendszer minél teljesebb kiépülésével a vagyoni különbségek egyre fontosabbak lesznek, és a leggazdagabb réteg általában a vállalkozóé. A mi vizsgálatunkban pedig a vállalkozók minden foglalkozáskategóriában előfordulnak.

Amennyiben Bourdieu modelljéhez kívánunk inkább közeledni, valamiféleképpen be kell azonosítani a vállalkozókat, ők ugyanis a tulajdonképpeni foglalkozásaik szerint máshová sorolódtak. Ezért felhasználva azt a kérdésblokkot, amely szektoronként rögzítette a szülők státusát, a magánszektor vállalkozókat is összevontuk, és azokat a diákokat, akiknek az apja vállalkozó, kivontuk a más foglalkozási kategóriákból. A vállalkozókat a tartalmuk és megoszlásuk a következő (%-ban, a zárójelben levő értékek az alkalmazottak számát jelölik):

munkaadó (51) 0,4
 munkaadó (6—15) 2,9
 munkaadó (1—5) 2,9
 egyéni vállalkozó 3,9
 beosztott (fizikai) 2,9
 beosztott (szellemi) 2,9
 más szektorban dolg. 84,2

Nyilvánvaló, hogy a kategória elsősorban kisvállalkozókat foglal magában.

Ennek megfelelően a rétegmegoszlás nemzetiségként a következő:

Apa foglalkozása

magyar diákok

Látható, hogy a vállalkozók a szellemi foglalkozásúak, a fizikai munkások és a szolgáltatásbeli szellemiek mögött "bújnak meg", hozzávetőlegesen azonos arányban mindegyik réteg körében.

A román vállalkozók gyermekei a közgazdasági és jogi pályákon tanulnak, a magyarok pedig többnyire magyarországi egyetemekre járnak, mivel ezeken a karokon 1997 májusában még nem volt magyar tagozat. A humán szakokon (a románok esetén a jogi és közgazdasági karokon is) az értelmiségi gyermekek aránya még hangsúlyosabb.

Szakterület

A családra jutó havi nettó jövedelem

A család utolsó havi nettó jövedelmének nagysága szerint 1997 áprilisában a vállalkozók nyilván élvonalba kerülnek, de már a fizikai dolgozók egyértelműen az értelmiségiek mögött állnak a nagyobb jövedelmi kategóriákban. Ezért is lényeges volt a vállalkozók külön "megragadása".

Összehasonlításképpen az 1996-os átlagos családi havi nettó jövedelem Románia-szinten hivatalos adatok szerint USD-ben a következő (Forrás: Informații statistice nr. 1/97):

alkalmazott	vállalkozó	gazdálkodó	munkanélküli	nyugdíjas	átlag
120	270	45	50	60	80

A román egyetemisták szülei jól láthatóan az országos átlag fölött keresnek, ami a magyarokra nem érvényes, de ez a hivatalos statisztikai adatokból nem derül ki.

A gazdaságilag erős csoportok gyermekei azokon a szakokon tanulnak átlagon felül, amelyekre kevesebb kulturális tőke szükségeltetik. Ilyen a sport és az agronómia, valamint a közgazdaság és a jog, amelyeken a megszerezhető diplomák viszont a gazdasági elitbe való reprodukció szempontjából előnyösek — ahogyan a bourdie-i reprodukciós elmélet is értelmezi a problémát.

Az anyagi helyzetet továbbá a lakás egy főre eső szobáinak számával is megvizsgáltuk.

Az egy főre eső szobaszám, százalékban

Érdekes különbségek kerülnek így felszínre: a magyaroknál a hivatalnokok, szellemi szolgáltatásbeliek kategóriája az, amelyik a lakástulajdonlás szempontjából a leggazdagabb. A vezetők kategóriája, mivel többnyire bevándorlókból (tiszték és rendőrtiszték is beletartoznak) tevődik össze, nem áll a legjobban, de tagjai sajátosan szinte mind egy kategóriába tartoznak.

A továbbiakban azt is elemeztük, hogy a szülők — a mi esetünkben az apa — iskolai végzettsége hogyan befolyásolja gyermekeik egyetemre jutási esélyeit. Megfigyelhető, hogy a románoknál jelenleg az egyetemista fiatalok szüleinek 40%-a felsőfokú végzettségű, a magyar diákoknál viszont alig haladja meg a 32%-ot. A posztliceális végzettségű szülők aránya, ami tulajdonképpen főiskola értékű más országokban, 18% a román diákok, 21% a magyar diákok körében. Így összesen a románoknál 58%, a magyaroknál 53,5% az olyan diákok aránya, akiknek szülei körében az iskolázottság felsőfokú végzettségként értékelhető. Ezt európai viszonylatban is meglehetősen erős, nagyarányú reprodukciós esélynek tekinthetjük. Más szavakkal: az iskolai előrelépés esélyegyenlősége a szülők iskolázottságától függően erősen korlátozott; a probléma fordítottját úgy lehet kifejezni, hogy az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek mobilitási esélye meglehetősen alacsony, amit komoly értelmiségi tehetségutánpótlási gondként értékelnek a szakemberek.

Az apa legmagasabb iskolai végzettsége %-ban:

végzettség	magyar egyetemisták	román egyetemisták
általános iskola	8,7	9,2
szakiskola, szakmunkásképző	21,8	15,8
líceum	11,9	16,3
posztliceális	21,0	17,9
felsőfokú	32,5	39,6
összesen	100	100

Az anya iskolai végzettségét elemezve is hasonló eredményekre jutunk. Itt is nagyarányú a reprodukció: a román anyáknak 43%-a, a magyarok 44%-a felsőfokú és posztliceális végzettségű. A generációk közötti mobilitásra esélyesek aránya — tehát azok a fiatalok, akik az apjukéhoz képest magasabb társadalmi kategóriába juthatnak be az iskolai végzettség által — az apa iskolai végzettsége szerint a magyar egyetemisták esetében 46,5%, románoknál 42,5%. Ez az esély azonban — mint ahogy ezt Nyugaton is megfigyelték — nem túl nagy, mivel más jellegű erőforrások is közrejátszanak a karrierépítésben, mint például a jó kapcsolatok, a jó anyagi háttér stb.

Szakterületek szerinti eloszlás, százalékban

Az 1993-as magyarországi adatokhoz viszonyítva átlagban kisebb az értelmiségi rétegbe való mobilitásra esélyesek aránya, viszont a budapesti adatokhoz képest nagyobb (Gábor 1993).

Megjegyzés: A grafikonok Missing kategóriája a nem válaszolókat jelöli. A szakterületek esetén a 0 érték is ezeket fedi.

Következtetések

Tekintettel arra, hogy az utóbbi évtizedben Romániában nem közöltek jelentős rétegződésvizsgálati eredményeket, a levonható konklúziók tekintetében óvatos lennénk.

Először is a bourdieu-i modell szeint a gazdasági osztályfrakciók aránya meglehetősen kicsi az egyetemisták szülei körében — mind erdélyi, mind romániai vonatkozásban. Ez a rendszerváltás és a piaci rendszer kiépülésének hiányosságaira utal.

Az egyetemisták apáinak foglalkozásából kiindulva felépített rétegződési séma szerint az értelmiségi szülők 40%-nál nagyobb arányban fordulnak elő, míg az erdélyi átlag 16%, ennek megfelelően az értelmiségi reprodukció meglehetősen nagyarányú, míg a mobilitási esélyek a munkásszármazású fiatalok számára alacsonyak; ezt a helyzetet tovább súlyosbítja az a tény, hogy a társadalmi szelekció a nagyobb mobilitási esélyt biztosító szakterületeken tanulók körében is jól követhető az értelmiségi, valamint a gazdagabbak számára. Különböző, ritkább fogyasztási cikkek birtoklása szerint azok száma alapján elkülöníthető a magyarok esetén a 6, a románoknál 8 %-nyi elit, akik főleg a jogi, közgazdasági, sport és agronómia szakokon tanulnak, ezek a gazdasági elitnek felelnek meg, de nem esnek teljesen egybe a vállalkozókkal. Ezen szakok választása két, bourdieu-i értelemben vett tőkekonverziós stratégiának felelnek meg; jól jövedelmező menedzseri állásokat, illetve társadalmi presztízst lehet ezekkel megszerezni.

A románok egyértelműen jobb anyagi helyzetben vannak, pontosabban közülük többen vannak a gazdagabbak, mint a magyar családok körében. Ebben valamilyen mértékben mindenképpen része van a kisebbségi helyzettel járó hátrányoknak, de figyelembe kell venni azt a tényezőt is, hogy az erdélyi magyarok gazdaságföldrajzilag viszonylag kis arányban élnek az életszínvonal szempontjából legelöl járó erdélyi megyékben (Brassó, Szeben, Temes, Arad, Bihar) — azaz csupán Biharban laknak számottevő arányban (30%).

Továbbá megfigyelhető, hogy az értelmiségi osztályspecifikus reprodukcióra esélyesek aránya a románoknál magasabb, a fizikai munkás származású fiatalok felsőfokú intézménybe való bejutásának esélye pedig alacsonyabb, mint a magyarok esetében, az értelmiségi származású fiatalokhoz viszonyítva.

JEGYZETEK

1. Jelen tanulmány egy hosszabb elemzés része.
2. Az iskolai kiválasztódásra vonatkozó szakkifejezés.
3. A kérdőívben nyílt kérdéssel rögzítettük a szülők foglalkozását, zárt kérdésekkel azt, hogy milyen szektorban és milyen beosztásban dolgozik (lásd a mellékletet).

KÖNYVÉSZET

Anderson, C.A.: A Skeptical Note on Education and Mobility. In: Education. MacMillan. New York—London, 1961. — Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat Könyvkiadó. Bp., 1982. — Uő: Bevezetés a szociológiába. Osiris. Bp., 1997. — Bourdieu, P: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Gondolat Könyvkiadó. Bp., 1978. — Uő: Distinction. Toutlegde. Harvard (ang. ford.), 1996. — Cherkaoui, M.: Stratificare fi mobilitate socială. In: R.Boudon (szerk.): Tratat de sociologie. Humanitas (román ford.), Buc., 1996. — Cohen, A.: A szubkultúrák általános elmélete. In: Ifjúságszociológia. Közgazd. és Jogi Kiadó. Bp., 1969. — Erikson, R. — Gondhorpe, J.H.: The Constant Flux. A study of Class Mobility in Industrial Society. Clarendon Press. Oxford, 1992. Gábor Kálmán: A középiskolát végzettek középosztályosodása. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Szeged, 1993. — Uő: Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Szeged, 1993. — Gábor Kálmán—Ifj. Cseke Péter— Veres Valér: Fordulat előtt? Kézirat. OKI. Bp., 1997. — Informații statistice. CNS. Buc., 1997. 1. — Kemény István: Szociológiai írások. Replika Kiadó. Szeged, 1992. — Uő: A mobilitás társadalmi összefüggései. In: Szociológiai írások. Szeged, 1992. — Tulea, G.: Wright Mills. Ed. tiințifică. Buc., 1972. — Rotariu, T.—Iluț, P. (szerk.): Sociologie. Ed. Mesager. Cluj, 1996. — Zinnecker, J.: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Szeged, 1993.